

# Elfogynak a szavak

## – Információs bank szavatolhatná a politika hitelességét

Véleményformáló, sőt akár politikai erővé válhatnak a közösségi média terében a hamis hírekre épített privát vélekedések. Sokat segítene, ha ez kijózanítóan hatna a politikára, és az állam megpróbálná visszaszerezni a hiteles informálás védjegyét a manipulatív kommunikáció helyett. Ám a politika inkább beszáll a fake news-gyártásba. A magyar kormány is ebben utazik, a politikai hazugság mindinkább a kormánypropaganda részévé szervesül.

FORGÁCS IVÁN

Hogy ez óriási előnyt biztosít a politikai versengésben, különösen a kampányidőszakokban, nem kérdés. Ezzel együtt vitatott, mekkora lehet a hamis állítások szerepe a szavazók befolyásolásában. Vannak, akik szerint hazug kijelentésekkel nem lehet választást nyerni, mások úgy vélik, könnyen félrevezethetik a közvéleményt. Utóbbiak közé tartozik **Vicsek Ferenc** újságíró, médiakutató, aki a Politikai Propaganda Indikátor projekt keretében szervezett kutatócsoportot az információs hatalommal való visszaélés mérőszámának a kidolgozására. Ebben a Dimenzió Média Alapítvány, a Závecz Research és a Mérték Médiaelemző Műhely dolgozik vele.

### Nemzeti agy mosodák

„Mikor az ATV betelefonálás műsorát, a Fórumot csináltam, megdöbbenett, mennyi embert téveszt meg a politikai kommunikáció – idézi fel motivációit Vicsek Ferenc. Ezért azt a feladatot adta magának, hogy a felkészülés során kiderítse, hol vannak csúsztatások, hazugságok a hivatalos közlésekben, hírekben. Adásban bemutatta ezeket, és olykor szembesítette a betelefonálót az ellentmondásokkal. – De a bizonytalankodók is igényelték, mondjam

el, amit megtudtam. Újságíróként a gazdaság volt a profilom, ezért összetettebb gazdaságpolitikai folyamatokba, ravaszabb átverésekbe is be tudtam avatni a nézőket.”

Az újságíró másik ösztönzője a kormánykommunikáció mögött felsejlő számítás volt. „Ahogy múltak az évek, egyre inkább úgy láttam, hogy a Fideszt csak a hatalom és a gazdasági előnyök érdeklik. Ennek rendeli alá a jogrendszert, a médiát, hozzá akarja idomítani a társadalmi tudatot. Hiába igyekezik az újságíró-társadalom harmada tisztességesen végezni a dolgát, ha a hatalom a közmédiát, a KESMA-t és általában a kormányközeli médiabirodalmakat nemzeti agy mosodaként működteti. Szerettem volna kideríteni, milyen mértékben köszönheti a kormány az elferdített valóság iparszerű terjesztésének a 2010 utáni kétharmados győzelmeit (a választási rendszer átalakításán túl). Ezért vágtam bele a kutatásba. Évekig dolgoztam a módszertanon.”

A kutatás lényegében azt vizsgálja, mekkora körben terjedtek el, és mennyire lettek elfogadottak a politikai propagan-

da hírei, állításai. Ezeket három csoportba sorolták. Az elsőbe a tényektől független közösségi képzet kialakítását célzó közlések kerültek (például: Soros György szervezi a migránsok szállítását Európába, Brüsszel az Európai Ügyésszeggel el akarja venni az ország függetlenségét). A második-

ba az információs fekete lyukak felderítésére olyan állítások kerültek, amelyekről hallgatót a propagandamedia (menekült gyerekeket éhezettek a határon), míg a harmadikban karaktergyilkosságok és figyelemelterelő pozitív kijelentések (Magyarország védi meg Európát a bevándorlástól) hatását vizsgálták. Előzetesen felmérték a médiafogyasztási szokásokat is: a megkérdezettek nagyjából 40 százaléka a kormányzati médiagepezet hírforrásait tartotta hitelesnek.

Már a 2018-as pilotkutatás is meggyőzően bizonyította, hogy a szinte csak a propagandával találkozó és a hiteles információval bíró választók közötti különbség nagyobb annál, mint amennyi egy választás minimális megnyeréséhez szükséges. Mindezt két szélső példával illusztrálva: a megkérdezettek 82

százaléka értesült arról, hogy Soros szervezi a migránsok szállítását Európába, és ezek 44 százaléka el is hitte a hírt. Ugyanakkor 34 százalék hallott arról, hogy menekült gyerekeket éhezettek a határ átmeneti zónájában, és közülük is csak 40 százalék adott hitelt neki.

A munka azóta is folyik, a vizsgálati eredmények megtalálhatók a dimenziomedia.hu weboldalon. Vicsek olyan irányba szeretné fejleszteni a projektet, amely hozzájárul a hírszolgáltatás európai szabályozásához. Megoldhatónak tartja, hogy a mesterséges intelligencia valamilyen alkalmazásával a politikai propagandaindikátor egy állítás kapcsán szinte azonnal jelezze egy igazoltan hamis hír elterjedtségének mérőszámát. „Egy nemzet korrekt tájékoztatása demokráciakritérium – véli a médiakutató. – Érik egy európai projekt ennek mérésére és a hírek hitelességét ellenőrző intézmények felállítására. A Brexit és Trump igazolta, milyen könnyű meghülyíteni egy társadalmat. Az EU digitális ellenőrző rendszereket kíván életbe léptetni a védekezés érdekében. Tisztelem a lakmusz.hu tevékenységét, durva hazugságokat leplez le. De ennek intézményesen kell működni. Ha van Európai Központi Bank a pénz értékének védelmére, ideje, hogy legyen Európai Központi Információs Bank is az állítások hitelességének igazolására.”



## Az igazság netovábbja

### – Hazugság félelem- és reménykeltéssel

**Szophoklész, Platón és Machiavelli nyomán régóta tudjuk, hogy a hazugság a politika esetében nem feltétlenül morális kategória, hanem sokszor egy elrendő cél érdekében alkalmazott, megbocsátható és szükséges eszköz. Korunk átlagembere számára azonban a politika a hazugság és a szélhámosság szinonimájává vált. Szeretnénk magunkra ártatlan áldozatként tekinteni, holott mi magunk vagyunk a politikai hazugságipar legnagyobb megrendelői. Kérdés, hogyan változtathatnánk ezt meg?**

BÁLINT ORSOLYA

Már Doktor House is megmondta: mindenki hazudik. Mindannyian úgy szocializálódtunk, hogy hazudni nem szép dolog, csak hogy a hazugságkutatók szerint akár napjában kétszázszor nem mondunk igazat, és a hazugság képessége már hat éves korunkra kialakul bennünk. Ezek lehetnek apró füllesztések, kegyes hazugságok, például, hogy egy konfliktust elkerüljünk, vagy ne bántunk meg másokat. Peter Stignitz, a magyar származású, 1956-ban Bécsbe emigrált pszichológus, a mentiológia, azaz a hazugságkutatás tudományának letéteményese szerint a hazugság létszükséglet, önvé-

delmi reflex, az életet teszi élhetővé, ám a mértéke, súlya sosem mindegy. Ő az erkölcsi határt ott húzta meg, hogy ne ártsunk tudatosan embertársainknak. De vajon beszélhetünk-e a politika esetében morális korlátokról?

### Az önbecsapás igénye

„A politika alapvetően kétféle módon hazudhat, félelem generálása vagy hamis remény keltése által. De igaztalanok lennénk, ha a politikára csupán az erkölcsstelen hazugságkreatív mestersegeként és az elhitetés művészeteként tekintenénk. A hazugsághoz való viszonyunk, éppúgy, ahogy a valósághoz való viszonyunk is, képleken – emlékeztet Laczkó Sándor, a

Szegedi Tudományegyetem Filozófia Tanszékének etika- és médiaetika-tanára. – Természetes igényünk, hogy szeretnénk szebb világot varázsolni a magunk számára, akárcsak Blanche DuBois a Vágy villamosában, amikor arról beszél, hogy »nem az igazat mondom, hanem azt, aminek igaznak kellene lennie«. De vajon társul-e mindez önreflexióval? A Tennessee Williams-dráma hősnője esetében nem, s itt kezdődtek a problémái.

A világot folyamatos reflexió tárgyává tenni nehéz, küzdelmes folyamat. Az emberiség története során mindig zűrzavar lehetett az ember fejében, de sokáig a nagy mítoszok nyomán képes volt eligazodni a világban. Ezzel szemben ma a XXI. századi technológia által a közösségi médiában a politika és a közélet találkozik a magánélettel, ez az irtózatosan nagy információzuhatag átforgatja a világ megismerésének folyamatát és benne magukat a szereplőket is. „A pszichénk már nehezen fogadja be mindezt – magyarázza Laczkó Sándor. – Amikor a politika bekopogtat hozzánk, el akar hitetni velünk valamit. De ennek centrumában nem feltétlenül a hazugság áll. Hamis álláspont, hogy mi csak a politikai hazugság áldozatai lennénk. Ha a közjóról folytatott diskurzus valódi résztvevői akarunk maradni, el kell





## Kampányban szakmányban

Az egyre gátlástalanabb politikai félretájékoztató, hazudozás megfékezéséhez legalább kampányidőszakban szükség lenne valamilyen szabályozásra. Polyák Gábor jogász, kommunikációs szakember, az ELTE BTK Média és Kommunikáció Tanszékének vezetője nem túl bizakodó: „Franciaországban néhány éve elfogadták, hogy kampányidőszakban a hamis állításokat orvosolni le-

het, gyors eljárásban az üzenet eltávolításával vagy pénzbírsággal. Csak hát ehhez meg kell határozni, hogy politikai vitában mi számít hamis állításnak. Félő, hogy minden döntés vitákhoz vezetne. A jog mindig tartózkodott attól, hogy ilyen ügyekben igazságot tegyen.”

Az Alkotmánybíróság 2018-as, választási sérelmekkel kapcsolatos ítéleteket hatálytalanító határozataiban máig ható álláspontot foglalt el. Eszerint: mivel a kampányidőszak kiélezett politikai helyzet, gyakorlatilag még konkrét személynem-

beni hamis állításoknál sincs lehetőség jogorvoslatra, mert gátolná a politikai vitát. „Nem tudok igazán egyetérteni ezzel a megközelítéssel – jelenti ki Polyák. – A választópolgárok érdekeit is figyelembe kéne venni. Joguk van tudni, mi a valós állítás. Túl azon, hogy számomra az emberi méltóság megsértése vörös vonal.”

A tanszékvezető úgy véli, a szabályozás jelenleg aligha kerülhet napirendre, hiszen a parlamenti többség a legnagyobb haszonélvezője a politikai hazugságoknak. És egyben a legnagyobb fake news-gyártó. „2014-ig a Fidesz még csak építette médiabirodalmát. A menekültügygel kapcsolatos propaganda volt az aktiválás pillanata, a fordulópont, amely ártatlan, kiszolgáltatott helyzetben lévő embereket használt fel politikai haszonszerzésre. 2015-ben indult a Ha Magyarországra jössz... plakátsorozattal, és 2018-as választásokig élte a fénykorát. A belőle kinőtt sorozás pedig klasszikus összeesküvés-elmélet, olyan világertelmező keret, narratíva, amelyben a Fidesz az összes problémáját el tudta helyezni.”

## Gyűlöletbeszéd jobbról

Ebből nőttek ki a mondások: Soros egy szűk körrel uralkodni akar a világon, mindenhol ügynökei vannak, Magyarországon a balliberális oldal

(a libsik) és a hozzá kapcsolódó civil szervezetek. Minden, amit támogatnak, nemzetellenes. A melegek, az LMBTQ sem annyira önmagában veszélyes, hanem mert ez a hálózat támogatja, bomlasztó eszköznek használja fel. Polyák Gábor megítélése szerint a kormánypropaganda egyre több veszélyt hordoz. „A sorozás és a migránszozás nem létező démonokra épül. De a narratívába kapcsolt baloldali és liberális oldal, a civil szervezetek, az LMBTQ-közösség tagjai köztünk élnek. Olyan indulatokat gerjesztenek velük szemben, amelyek adott pillanatban erőszakba csaphatnak át. Az egész felfogható akár gyűlöletbeszédnek is” – figyelmeztet a kommunikációs szakember.

Fölmerülhet, hogy létezhetnek olyan igaztalan állítások is, amelyek nem tekinthetőek a tények meghamisításának. Ilyen például az ígéretes. **Polyák Gábor** ezzel szemben sem megengedő. „Előfordulhat, hogy megváltozott körülmények lehetlenné teszik korábban reálisnak tűnő ígéretet megvalósítását. De ha olyasmivel hiteget egy politikai erő, amiről tudja, hogy képtelen

lesz teljesíteni, az számomra hazugság, megtevesztés.”

Mindezzel együtt hiba lenne lebecsülni az ellenzéki és a független médiaforumok hatását, amelyek folyamatosan cáfolják a kormánypropaganda hazug állításait. „Tevékenységüknek komoly eredménye van – állítja Polyák Gábor. – Hiszen az ország másik fele nem dőlt be a megtévesztéseknek. Orbán annyit ért el, hogy létrehozott egy szélsőségesen megosztott társadalmat, amelyben a 40 százalékos körüli rajongótáborra elérhetetlen az öt kritizáló média számára, és elhíszti, amit mond. Márpedig a választási rendszer miatt 40-45 százalékkal kétharmadot és szinte korlátlan hatalmat

lehet szerezni. De ettől még ott az ország másik fele, amelyre nem tudnak hatni. És ne feledjük, bár egy érettebb politikai kultúráért még sokat kell tennünk, 2010 előtt elfogadható módon tudott működni a társadalom. Ezért úgy gondolom, egy új vezetés egy gyalázkodást, hazudozást kerülő politikai attitűddel viszonylag gyorsan visszabilentheti az országot egy normális állapotba” – mondja a médiajogász.



gondolkodnunk, mi a mi szerepünk a politikai hazugság mechanizmusában, hiszen a mi hamis reményeink, önáltató illúzióink, vágyaink és elvárásaink, vélt vagy valós félelmeink is generálják a politika hazug megnyilvánulásait. Nem a politika teremt meg mesterségesen a hazugság iránti keresletet, inkább csak kielégíti a remény és az önbecsapás emberi természetből fakadó igényét.”

## Alternatív valóság

A kortárs politikához hozzátartozik egy megkonstruált valóság felépítése, amiben valóra válhatnak álmunk, beteljesülhetnek reményeink. Ezért az ígéretért cserébe készségesen válnunk a hazugságaradat fogyasztóivá. „Olykor az sem zavar bennünket, ha a tények ferdtése napfényre kerül, ha tagadhatatlanul bebizonyosodik, hogy hamis és nem létező elemekből konstruáltak számunkra egy új és másik világot – elfogadjuk, hogy a nyilvánvaló hazugságnak mostantól »alternatív valóság« a neve” – állítja önkritikusan a filozófus. Csakhogy egyáltalán nem mindegy, milyen az a valóság, amit el kíván hitetni velünk a politika. Itt már megmutatkoznak az emberi viszonyulások közti törésvonalak. Minél egyszerűbben szereti valaki becsomagolva kapni a világ amúgy összetett és sokszínű, tehát zavarba ejtő jelenségeit, annál inkább vevő a megtévesztésre, a leegyszerűsített üzenetekre. Ibsen ezt úgy fogalmazza meg Vadkacsa című drámájában, hogy a hazugság az élet mozgatórugója, és „aki megfosztja az átlagembert az élete nagy hazugságától, a boldogságát veszi el tőle!”.

De vajon lehet-e (szükséges-e) jó célt hazugsággal szolgálni? Sophoklész Philoktétész című drámájában klasszikus formában már megfogalmazódik ez a kérdés. A drámában Odüsszeusz célja, hogy megszerezze Philoktétész íját, mert ez vethet véget a trójai háborúnak. A cél tehát úgymond nemes, de az íj megkaparintása ravaszságot, félrevezetést, hazugságot igényel. Odüsszeusz szerint ez vállalható, sőt üdvös tett, hiszen egy nemes cél elérése nagyobb jelentőséggel bír, mint egy morális véték. Vagyis a közjó elérése időnként igényli, sőt megköveteli a hazugság politikai fegyverének tudatos alkalmazását. „A politikusok többségében valószínűleg lejátszódik ez a folyamat; abból indulnak ki, hogy kétségtelenül jó célért küzdenek, és olykor észre sem veszik, hogy a hazugság eszközével élnek. Ha mégis, akkor könnyen tudnak maguknak mentséget találni, hisz a cél jó, megkülönböztetve is azt gondolják, hogy az ellenfél is hazudik” – mondja erről Laczkó Sándor.

## Tanács a csalárdságra

Másik klasszikus példaként Platón Gorgiasz című dialógusát említi. Gorgiasz és Szókratész párbeszédében a rábeszélés, az elhitetés a tömegek feletti hatalom legfőbb eszközeként és feltételeként jelenik meg. A „jó szónok” számára nem az igazság a fontos, hanem az, amit hatalma érdekében igazként tud elhitetni. Tehát célja elérése érdekében becsapja, manipulálja a hallgatóságát, és itt megint visszajutunk oda, hogy nem mindegy, mi maga a cél.

„Én Bibó Istvánnal értek egyet, aki szerint a politika feladata a társadalomban lévő félelem és gyűlölet csökkentése lenne. De ma mintha nem ezt látnánk, ellenségképek gyártása zajlik, bármilyen áron.”

LACZKÓ SÁNDOR

„Machiavellitől sem áll távol az a gondolat, hogy a hazugság lenne a sikeres kormányzás záloga. Szerinte akkor éri el célját a politika, ha művelője sikeresen hazudik és színlel. Sőt szerinte többre visz a politikai csalárdság, mint az egyenes út” – idéz még egy fontos, gyakran félreértett gondolkodót a filozófus. Machiavelli ezzel mégsem feltétlenül a politikai gátlástalanságot legitimálja, hanem azt, hogy az egyeduralkodó bátran folyomadjon rossz eszközökhöz, hazudjon, ha meg kell védeni vagy erősíteni kell azt, amit ő jónak tart. Gabriel Liiceanu kortárs román filozófus még ezt is tovább gondolja. Szerinte „hatásosan a jó csak a rossz

által védhető meg a rossztól. Ha nem folyomadjon ezekhez, amikor szükség van rá, akkor a magad ártatlanságával és jó szándékával a rossz hatalomra jutását segíted” – írja A hazugságról című, magyarul is megjelent művében. A politikai hazugságnak tehát konstruktív társadalomformáló vagy közösségvédő szerepe is lehet, amellyel egyenesen a közjót szolgálja, miközben eltávolodik a morális dimenzióktól. Sőt, van az a helyzet, amiben a politika éppen akkor ártana többet, ha a moralitás talaján maradna.

## Ellenségkép helyett

A politikai hazugság tekintetében nagyon mást mond Bibó István. Szerinte a politikában hazudni nem szabad. Még egy jó cél érdekében sem lehet a hazugság eszköz, hiszen mindig lelepleződik, így végeredményben többet árt, mint használ. Különösen igaz lehet ez napjainkra, hiszen az internet nem felejt, egy rossz kommentért vagy megosztásért keresztre feszítenek bárkit. Csakhogy a politikai hazugság tekintetében ma más problematika áll előttünk, mint korábban bármikor. Az információs hálózatok és a közösségi média világában a valóság és az ehhez fűződő viszonyunk végképp virtuálissá, képlékennyé vált, a tényeket és a valótlanságokat sokszor alig lehet egymástól megkülönböztetni. A versengő és manipulált valóságok között az ember hajlamos belefáradni az igazság kutatásába, és megelégszik az alternatív valóság, az elhitetett igazság világképeivel. Ezért az igazság keresése, a kritikai

alapállás, a reflexió és az önreflexió egyenesen önvédelmi feladatunk, mondhatni erkölcsi kötelességünk.

Hogyan változhat viszonyunk a manipulált valósághoz? Talán sovánny vigasz, de az emberiség több ezer éves történelméből most csupán egy – számunka persze nagyon is fontos – pillanatfelvételt látunk. Amit nagyban meghatároz a percepciónk, és észlelésünk szubjektív aspektusai. A filozófus erre is hoz példát. Általános érzet, hogy elharapózott az agresszió, a világszelídült civilizációnk, a világháborúk után megkülönböztet. Csakhogy régebbi korok embere sem érezhette magát sohasem biztonságban. Óskori régészeti leletek alapján tudjuk, hogy az akkori emberi populáció fele erőszakos halált halt. Ehhez képest azóta – minden látszat ellenére – sokat szelídült civilizációnk, a világháborúk után megkülönböztet.

Persze érezhetjük a közösségi médiából folyamatosan ránk zúduló verbális és virtuális agressziót is épp olyan fenyegetőnek, mint a fizikai agressziót. „Én Bibó Istvánnal értek egyet, aki szerint a politika feladata a társadalomban lévő félelem és gyűlölet csökkentése lenne. De ma mintha nem ezt látnánk, ellenségképek gyártása zajlik, bármilyen áron. A politika a modern technológiát használva él az elhitetés eszközével, és egyéneket, közösségeket fordít egymással szembe. Van ebben a médiának is felelőssége, hisz fel tudják szítani az indulatokat, de akár le is tudják csillapítani. A politika pedig – látjuk – egyszerre válik ezen új információs technológia haszonélvezőjévé, de egyúttal kiszolgáltatottjává és kiszolgálójává is” – véli a filozófus.